

אוניברסיטת בר-אילן
הפקולטה למדעי הרוח
המחלקה לתרגום וחקר התרגום

פניות בכינויי גוף שני יחיד ותרגומן מצרפתית לכתוביות בעברית בשני סרטים
"בין הקירות" ו"יום החצאית"

מרלן שמעוני

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
במחלקה לתרגום וחקר התרגום
של אוניברסיטת בר אילן

עבודה זו נכתבה בהדרכתה של פרופ' אלדעה ויצמן
מהמחלקה לתרגום וחקר התרגום של אוניברסיטת בר - אילן

תקציר

עבודה זו בוחנת את הפניות בכינויי גוף שני יחיד ותרגומן מצרפתית לכתוביות בעברית בשני סרטים, "בין הקירות" (2008) ו-"יום החצאית" (2009). המכנה המשותף לשני הסרטים הוא המסגרת הבית-ספרית בכלל, והכיתתית בפרט, שבה מתרחשת העלילה באזור פריס בשנות ה-2000. ההבדלים העיקריים ביניהם הם גיל התלמידים הלומדים בחטיבת ביניים (בין הקירות) ובחטיבה העליונה (יום החצאית), ונוכחותו של אקדח בכיתה בסרט "יום החצאית".

המחקר מתמקד במאפיינים של הבניית יחסי הכוח באמצעות הפניות, במיוחד כשמתנהלים עימותי כוח בין הדוברים הן בחסות המוסכמות, והן בהפרתן. הוא נשען על בדיקת הפניות כאמצעי לשוני בעל שני רבדים עיקריים: הוא משקף יחסי כוח קיימים בשיח ומבנה אותם מחדש. בצרפתית, מערכת הפניות לנמען יחיד מתאפיינת בשימוש בכינויי הגוף Tu (כינוי גוף שני יחיד) או Vous (כינוי גוף שני רבים המשמש גם לפנייה לנמען יחיד), להלן מערכת T/V. בדרך כלל, פנייה הדדית ב-T משקפת ומבנה יחס סימטרי, ופנייה ב-V משקפת ומבנה יחס אסימטרי אם אינה הדדית, או שומרת על מרחק בין הדוברים אם היא הדדית ובמקרה זה אינה מסומנת. יוצאת דופן היא הפנייה של מבוגר לילד (עד גיל ההתבגרות, 15 בערך) שהיא מקובלת ב-T לא מסומן. הבחנה זו אינה קיימת בעברית, שבה כל פנייה בכינוי גוף שני מצריכה רק הבחנה במין ובמספר (את/אתן, אתה/אתם). מערכת הפניות T/V היא אמצעי לשוני המשמש למטרת מיצוב הדוברים בצרפתית ואינה קיימת בעברית. על כן היא **מחסר פרגמאטי תלוי תרבות** (ראו ויצמן, 2010).

במערכת הבית-ספרית מתקיימים יחסי כוח סימטריים ואסימטריים המוכתבים על ידי הייררכיה מוסכמת מקודקוד הפירמידה – המנהל, אל בסיסה – התלמידים. כיבוד המוסכמות מבטיח את הסדר הייררכי ומשמר את המיצוב הראשוני של כל בעל תפקיד בפירמידה זו. בדרגות הגבוהות של הפירמידה, מורה ומנהל פונים זה לזה ב-V הדדי, והמורים פונים זה לזה ב-T הדדי. בדרגות הנמוכות יותר, דהיינו בשיח הכיתתי מורה/תלמיד, פונים התלמידים אל המורה ב-V כנורמה בשני הסרטים. לעומת זאת, פנייה מהמורה לתלמיד שונה בשני הסרטים מפאת גילם של התלמידים. בסרט "בין הקירות", התלמידים בני 13-14 ונחשבים עדיין לילדים ועל כן, המורה פונה אליהם ב-T; בסרט "יום החצאית", התלמידים בני 15-17, גיל שהוא קו התפר בין הילדות לעולם המבוגרים, ועל כן בחרה המורה לפנות אליהם ב-V כנורמה. כך מתקבלת **מערכת פניות כיתתית T/V אסימטרית** בסרט הראשון ו**מערכת פניות כיתתית V/V אסימטרית** בסרט השני טרם

גילוי האקדח. לאחר גילוי של האקדח הופכת המסגרת הכיתתית לזירת עבריינות ומתקיימות תנודות בשימוש במערכת T/V, המשפיעות על הבניית הכוחות בשל הכוח המוענק למחזיק באקדח.

בשני הסרטים, המחקר בודק את הדרך שבה התרגום מתמודד עם **המחסר הפרגמטי**, ובעיקר אם יש בו אסטרטגיות של פיצוי שדרך מועברת השפעתן של הפניות ב-T/V ושל הסטיות מהן על הבניית יחסי הכוח בשיח. בנוסף, תרגום סרט לכתוביות מתאפיין במעבר מערוץ הדיבור לערוץ הכתב ובקיצור ההכרחי הכרוך בו (ויסברוד, 2007) והמוליך לתרגום **סלקטיבי**. על כן, המחקר אמנם מתמקד בהיבט הלשוני, אך מתייחס גם להיבטים חלקיים של הצד האודיו-ויזואלי (תמונה והנגנה) במידה והם תורמים לניתוח יחסי הכוח בשיח בכפוף למגבלות המחקר. לניתוח של כל סרט הוקדש פרק נפרד בשל השפעת האקדח בשיח בסרט "יום החצאית".

לאחר הדגמת הנורמה הבית-ספרית בסרט "בין הקירות", הוצגו קטעים שבהם מתקיימים עימותי כוח כשתלמיד מנסה להבנות יחס שוויוני עם המורה או להתנשא מעליו, מבלי להפר את המוסכמות. מקרים אלה מדגימים את **דו-קוטביות הפנייה** ב-V המבנה מיצוב משני אצל הדובר. משא ומתן מסוג זה בחסות המערכת T/V מבטיח למורה במקור הגנה על המיצוב הראשוני שלו. הבחנה זו בין מיצוב ראשוני למיצוב משני אינה מועברת בעברית מפאת המחסר. **הפרת המוסכמות** (תלמיד פונה ב-T למורה) מבנה יחס שוויוני מוחלט, ובכך מערערת את ההיררכיה ומאיימת על מיצובו הראשוני של המורה, ועל כן היא נתפסת כחציית קו אדום. יש לראות בה **נקודת שבירה** בשיחה. לכן, מקרה של הפרת המוסכמות מועבר לטיפול בשלבים הגבוהים של הפירמידה הבית-ספרית (מנהל, ועדת משמעת). בתרגום, בשל המחסר, לא מועברות הפרות מסוג זה והבניית יחסי הכוח הנובעת מהן, אלא בעזרת פיצוי הבא לידי ביטוי בהזחה כמו התרגום העקבי בפועל 'להתחצף' לפועל המקורי tutoyer (לפנות ב-T), המבטיח רצף בהתנהלות היחס של בית הספר לתלמיד המפר מוסכמות. בעיית המחסר בולטת גם כשמשווים בין העונש המוטל על התלמיד המבנה מיצוב משני תוך סטייה מהמוסכמות ועל כן נשלח למנהל, לבין העונש המוטל על תלמידה המבנה מיצוב משני תוך כיבוד המוסכמות ועל כן נקראת לשיחה בסוף השיעור, הטיפול נשאר במסגרת הכיתתית.

חומרת ההפרה מודגשת גם בתחילת הסרט "יום החצאית", טרם גילוי האקדח. חלק ראשון וקצר זה

איפשר לחלץ ולהדגים את הנורמה הכיתתית של פניות מורה/תלמיד ב-V הדדי אסימטרי.

במקרה של הפרה בשלב זה של הסרט, התרגום נעזר בכינוי גנאי פוגעני יותר מאמירת התלמיד במקור, ובכך מובטח הרצף עם תגובת המורה המצווה על התלמיד ללכת למנהל. עיקר הניתוח מתמקד בקטעים המתרחשים

תחת איום האקדח הנמצא ברקע או בקדמת הבמה. בחלק זה של הסרט אין להפריה אותה החשיבות המוענקת לה על ידי בית-הספר כמשקפת ומבנה הייררכיה, אלא היא מבנה יחסי כוח המוכתבים על ידי האקדח. כתוצאה מאיום תמידי זה, בולטת דו-קוטביות הפנייה ב-T בשיחות בין תלמידים. כשהאקדח אינו מופנה לאיש, הפנייה מועתקת הן לקוטב החיובי שלה (הזדהות), והן לקוטב השלילי שלה (ניכור); ואילו כשהשיחה מתנהלת תחת איום האקדח, הפנייה ב-T מועתקת לקוטב השלילי שלה (איום). יחסי כוח אלה מועברים בתרגום באסטרטגיה של פיצוי המסתמכת בעיקר על הצד הוויזואלי. פניות המורה מתאפיינות בתנודות בשימוש במערכת T/V, והפנייה ב-T המפירה את הנורמה בפיה היא המסומנת. המורה מבנה דרכה יחסי כוח תלויי נסיבות של קרבה, איכפתיות או דאגה כשהפנייה ב-T נוטה לקוטב החיובי שלה, או איום כשהיא נוטה לקוטב השלילי שלה. התלמידים משמרים את הפנייה המוסכמת ב-V למורה. חורגים מכלל זה שניים מתוכם, המתגלים כעבריינים. ממצאים מעניינים העולים מניתוח הקטעים הם הצורך בהבניית איום בשיח כדי לממש את איום האקדח, והניסיון הנשנה של העברייין להבנות כוח לשוני כנגד כוח האקדח במטרה לערער את הביטחון העצמי של המחזיק בו.

לרשות הצופה הישראלי שאינו דובר צרפתית עומדים ההקשר הוויזואלי והמידע הסלקטיבי המועבר בכתוביות. הדקויות המתייחסות לתנודות בפניות T/V אינן מועברות בתרגום. קיימים פיצויים המעבירים את יחסי הכוח המובנים באמצעות הפניות כל עוד הפנייה ב-T מפר מוסכמות אינה גורלית בסרט. מהמחקר עולה כי הנורמה התרגומית של השמטת המרכיבים הפרגמטיים בשיח מסתמכת על האופי הרב-ערוצי של הסרט שממנו הצופה קולט מידע, המפצה בדרך כלל על השמטות אלה. במקרה של הפרה, נמצאה אסטרטגיה של פיצוי לשוני המבטיח רצף בעלילה באמצעות הזחה, על סמך הסביבה הטקסטואלית והחזותית העוטפת את ההפרה. המחסר לא בא לידי פתרון אם משווים שני מצבים של עימותי כוח שבראשון תלמיד משמר את הנורמה, ובשני הוא מפר אותה.